

METODICKÉ USMERNENIE NA URČENIE ŠTANDARDOV PRE VEREJNÉ KNIŽNICE

MGR. ZUZANA PRACHÁROVÁ

Methodological guidance for setting standards for public libraries MK-4315/2020-110/11107 valid from 1st September 2020 replaced Methodical instruction MK-1669/2010-00/7472 valid from 1st June 2010. This is a new guideline that reflects the latest trends in librarianship in the work of public libraries. It sets out the minimum qualitative and quantitative conditions that public libraries should achieve in their activities.

Keywords: methodological guidance, public library, standards

- zuzana.pracharova@snk.sk
- Slovenská národná knižnica,
Martin
- www.snk.sk

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky v nadväznosti na zákon č. 126/2015 Z. z. o knižniciach a o zmene a doplnení zákona č. 206/2009 o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a ďalších legislatívnych dokumentov 21. júla 2020 vydalo nové *Metodické usmernenie č. MK-4315/2020-110/11107 na určenie štandardov pre verejné knižnice* s účinnosťou od 1. septembra 2020.

Do 31. augusta 2020 platil *Metodický pokyn Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. MK-1669/2010-10/7472* z 1. júna 2010, ktorého cieľom bolo optimalizovať podmienky poskytovania knižničných a informačných služieb verejnými knižnicami a optimálneho využívania verejných zdrojov poskytovaných zriaďovateľmi verejných knižníc v záujme zabezpečenia slobodného prístupu k informáciám a informačným zdrojom. V týchto štandardoch boli vymedzené konkrétne kategórie s konkrétnymi parametrami. Určovali počet prírastkov knižničných jednotiek na 1 obyvateľa nadobudnutých kúpou za kalendárny rok, počet odoberaných titulov periodík podľa veľkosti sídla obce, priemernú sumu na 1 knižničnú jednotku v €, počet počítačov s pripojením na internet prístupných verejnosti, počet študijných miest na 1 knižnicu podľa veľkosti sídla, počet prevádzkových hodín knižnice týždenne, priemerný počet výpožičiek na 1 zamestnanca vykonávajúceho knihovnícke činnosti, priemerný

počet výpožičiek na 1 obyvateľa, percento používateľov z počtu obyvateľov či obrat knižničného fondu.

Odvtedy ubehlo desať rokov, situácia sa zmenila a zmenila sa aj činnosť knižníc. V uvedenom období sme pozorovali celosvetový trend poklesu výpožičiek v knižniciach, ktoré sa čoraz viac menili na komunitné centrá. Komunitné centrum ako inštitucionálne zariadenie poskytuje verejnosti predovšetkým primárne programy, pričom reaguje na aktuálne problémy, potreby a záujmy miestnej komunity. Už nie výpožičky, ale narastajúce počty kultúrnych a komunitných podujatí dominujú v štatistikách slovenských verejných knižníc. V roku 2018 usporiadali verejné knižnice o 23,96 % akcií viac ako v roku 2010. Naproti tomu počet výpožičiek vo verejných knižniciach neustále klesá. V roku 2018 sa počet výpožičiek v porovnaní s rokom 2010 znížil o 18,41 %. Rovnako sa zmenil prístup na internet v knižniciach. Kým v roku 2010 malo pripojenie na internet prostredníctvom wi-fi len 61 knižníc, v roku 2018 to bolo už 448 knižníc, čo predstavuje nárast o 634,43 %. So zreteľom na nárast pripojenia prostredníctvom wi-fi klesá počet počítačov s pripojením na internet pre verejnosť. Od roku 2010 do roku 2018 bol zaznamenaný pokles o 32,95 %. Zvýšil sa aj počet knižníc, ktoré si zriadili vlastnú webovú stránku. Nárast predstavoval 6,03 % a webová stránka knižnice je dnes už bežným štandardom.

↓ TAB. 1 VÝVOJ NIEKTORÝCH PARAMETROV VO VEREJNÝCH KNIŽNICIACH ZA POSLEDNÝCH OSEM ROKOV

PARAMETER	2010	2018	%
Podujatia	25 909	32 118	24
Výpožičky	17 319 666	14 131 396	-18
Pripojenie wi-fi	61	448	634
Počet počítačov s pripojením na internet pre verejnosť	1 851	1 241	-33
Webové sídlo knižnice	116	123	6

Nové metodické usmernenie určuje už nielen kvantitatívne, ale aj *kvalitatívne* podmienky poskytovania knižnično-informačných služieb verejnými knižnicami a využívania verejných zdrojov poskytovaných zriaďovateľmi verejných knižníc. Knižniciam sa tak predkladajú štandardy, ktorých cieľom je zabezpečiť plnenie úloh knižníc na optimálnej úrovni. V novom metodickom usmernení sa objavuje viacero nových indikátorov, ako sú umiestnenie knižnice v obci, plocha knižnice určená pre používateľov, webová stránka knižnice, online katalóg knižnice, personálne

zabezpečenie, kvalifikácia a vzdelávanie pracovníkov knižníc, meranie spokojnosti používateľov, ako aj kultúrne, vzdelávacie a komunitné aktivity knižnice. Zároveň sa prestávajú sledovať niektoré „staré“ parametre, a to priemerný počet výpožičiek na 1 zamestnanca vykonávajúceho knihovnícke činnosti a priemerný počet výpožičiek na 1 obyvateľa.

Ako prvý parameter sa v nových štandardoch stanovuje **umiestnenie knižnice v obci**. Knižnica by mala byť ľahko dostupná pre používateľov, či už pešo

alebo 15 minút jazdy autom v mestských a prímestských oblastiach. Priestory určené pre používateľov by mali dosahovať 60 m² na 1 000 obyvateľov.

Prevádzkový čas knižnice pre verejnosť sa mení podľa veľkosti obce. Knižnica v sídle do 500 obyvateľov by mala byť otvorená 3 – 5 hodín týždenne a knižnica v sídle, ktoré má viac ako 40 000 obyvateľov, by mala mať 50 a viac prevádzkových hodín pre verejnosť.

Knižnica je povinná systematicky dopĺňať, odborne evidovať, spracovávať, uchovávať, ochraňovať, využívať a sprístupňovať svoj **knižničný fond**. Tento fond by mal byť primerane aktuálny, aby uspokojoval potreby a záujmy používateľov. Obecná knižnica by mala v jednom kalendárnom roku vynaložiť na 1 obyvateľa 0,80 € a mestská a regionálna knižnica 1,00 €.

Mení sa aj **počet študijných miest** v knižnici, ktoré sú doplnené o **miesta na oddych**. Knižnica by mala vo svojich priestoroch vytvoriť pohodlné miesta na štúdium a čítanie i miesta na stretávanie skupín rôznych veľkostí, priestor na sedenie pre dospelých, mladistvých a detských používateľov, ktorý bude umožňovať oddychové čítanie, skupinovú prácu alebo prácu vo dvojici. Na túto činnosť by mali byť vyhradené osobitné zóny alebo tiché študovne. V priestoroch knižnice by nemali chýbať oddychové zóny. Odporúčaný počet miest na štúdium a čítanie sa mení v závislosti od veľkosti sídla knižnice. Napríklad knižniciam v sídle, ktoré má 20 000 – 40 000 obyvateľov, sa odporúča zabezpečiť 70 miest na štúdium a čítanie.

Veľkou zmenou prešlo hodnotenie **prístupu na internet a prístupu k informačným technológiám**. Verejná knižnica by mala umožniť prístup na internet na počítačoch v knižnici, ale zároveň aj prostredníctvom wi-fi pripojenia. Realita na Slovensku je však iná. V roku 2018 malo z 1 461 knižníc, čo je celkový počet verejných knižníc na Slovensku, pripojenie na internet len 703 knižníc, t. j. 48,12 %. Prístup na internet majú umožňovať aj tie najmenšie knižnice, preto metodické usmernenie uvádza, že knižnice v sídlach do 2 000 obyvateľov by mali mať minimálne 1 počítač s pripojením na internet aj v prípade, že poskytujú wi-fi pripojenie.

Oveľa nižšie percento v štatistikách zaznamenáva nový parameter, ktorým je **webové sídlo knižnice**.

V roku 2018 malo vlastnú webovú stránku zriadenú len 8,42 % verejných knižníc. Každá verejná knižnica by mala poskytovať informácie pre svojich používateľov práve prostredníctvom vlastnej webovej stránky. Malé knižnice majú možnosť uvádzať tieto informácie aj na webovej stránke zriaďovateľa.

Online katalóg verejnej knižnice predstavuje základný nástroj knižnice na sprístupnenie knižničného fondu, ktorý umožňuje používateľom vyhľadávať a využívať knižničný fond a služby knižnice pomocou vzdialeného prístupu. Knižnice, ktoré pôsobia v obciach s viac ako 1 000 obyvateľmi, by mali poskytovať elektronický online katalóg knižnice. Na sprístupnenie svojho fondu prostredníctvom online katalógu môžu malé knižnice využiť novú verziu Knižnično-informačného systému pre malé a stredné knižnice (KIS MaSK 2) Slovenskej národnej knižnice, ktorý je prevádzkovaný v open source systéme KOHA a prioritne je určený pre obecné, mestské, školské a špeciálne knižnice. Malé knižnice môžu využívať aj súborné regionálne katalógy.

Novými parametrami sú aj **personálne zabezpečenie knižnice a kvalifikácia a vzdelávanie zamestnancov knižnice**. Personál je mimoriadne dôležitým prvkom v prevádzke verejnej knižnice. Každá knižnica by mala mať taký počet zamestnancov, aby mohla počas celej prevádzky bez problémov vykonávať všetky svoje úlohy. Metódou na stanovenie primeraného počtu zamestnancov v knižnično-informačných službách môže byť zavedenie benchmarkingu, ktorý je založený na porovnávaní knižníc podobnej veľkosti a rovnakého typu.

Každý zamestnanec knižnice by mal venovať odbornému vzdelávaniu 40 pracovných hodín ročne. Zamestnanci knižníc, ktoré majú menej ako 20 prevádzkových hodín, by mali venovať vzdelávaniu minimálne 8 pracovných hodín ročne.

Pre knižnice má veľký význam **meranie spokojnosti používateľov**. Prieskumy potrieb a spokojnosti používateľov sú cenným nástrojom hodnotenia dosiahnutých výsledkov knižnice. Štandardy stanovujú ako indikátor spokojnosti *viac než 90 % používateľov nad 15 rokov hodnotiacich služby knižnice ako dobré alebo veľmi dobré* (škála hodnotenia spokojnosti s knižničnými službami obsahuje päť stupňov: veľmi dobré – dobré – primerané – zlé – veľmi zlé). Podobne je stanovený indikátor spokojnosti pre používateľov do 15 rokov.

Verejná knižnica by mala byť centrom komunity, ak má zohrávať plnohodnotnú úlohu v jej fungovaní. Je dôležité, aby každá verejná knižnica spracovala analýzu potrieb miestnej komunity a premenila knižnicu na miesto neformálneho celoživotného vzdelávania, miesto stretávania ľudí, podpory, kreativity a komunitnej spolupráce. Preto usmernenie v závislosti od veľkosti sídla odporúča **počet vzdelávacích, kultúrnych a komunitných podujatí knižnice**. Napríklad knižnica v sídle s počtom obyvateľov 10 001 – 20 000 by mala usporiadať 300 podujatí ročne.

Posledným stanoveným indikátorom je **percento používateľov z počtu obyvateľov**. Ide o dôležitý parameter, ktorý možno splniť viacerými spôsobmi. Knižnica by sa mala všemožne usilovať o to, aby si získala priazeň používateľov. Každoročne by mala usporiadať verejné stretnutie s používateľmi, na ktorom vedenie knižnice podá správu o činnosti a dosiahnutých výsledkoch s použitím štatistických údajov a predstaví aktivity knižnice plánované na nasledujúce obdobie.

Knižnica by mala propagovať svoje služby a informácie o nich zverejňovať rôznymi spôsobmi a všetkými dostupnými prostriedkami. Dôležitý je plán propagácie. Ďalej by mala upriamiť pozornosť na miestnu komunitu a zamerať sa na témy a aktivity, o ktoré sa jej členovia zaujímajú. Knižnice by mohli zakladať napríklad združenia a spoločnosti priateľov knižnice a pod.

Aby bolo nové metodické usmernenie na určenie štandardov pre verejné knižnice účinné, je potrebné, aby sa jednotlivé parametre v pravidelných intervaloch hodnotili a najneskôr po uplynutí piatich rokov prehodnocovali.

Veríme, že nové štandardy pre verejné knižnice prinesú trend, ktorý budú nasledovať. Súčasnú verejnú knižnicu už totiž nie sú iba miestom na vypožičiavanie kníh, ale musia svoje priestory prispôbiť tak, aby slúžili ako spoločný priestor pre celú sídelnú komunitu a pre rôzne podskupiny komunity s prihliadnutím na fakt, že jeden človek môže byť súčasťou viacerých skupín.

Knižnica môže slúžiť aj ako neutrálny priestor na zmierňovanie komunitných napätí a konfliktov a podporným prvkom obce pri budovaní a rozvíjaní komunity. Poslaním takejto knižnice je prostredníctvom odborných činností a rôznych iných činností a aktivít prispievať k sociálnemu začleňovaniu osôb do komunity, a to tak na individuálnej, ako aj lokálnej

úrovni. Knižnica by sa mala podieľať na vytváraní takých možností a príležitostí, ktoré pomôžu členom komunity naplno sa zapojiť do spoločenského a kultúrneho života v danej lokalite i v širšej spoločnosti.

Komunitná knižnica by mala poskytovať predovšetkým primárne programy, ktoré reagujú na aktuálne problémy a potreby miestnej komunity. V jej priestoroch by mali používatelia zmysluplne tráviť voľný čas, prezentovať svoju kultúru, zvyky a tradície a vzdelávať sa.

Program a ponuka knižničných akcií by sa mali realizovať na základe poznania potrieb, ale najmä záujmov samotných obyvateľov danej komunity. Prirodzene, realizácia takýchto akcií si vyžaduje adekvátne materiálne-technické vybavenie a práve od neho neraz závisí, v akej kvalite a forme sa dané služby poskytujú.

Priestorové, materiálne, ale aj personálne možnosti knižnice by mali zohľadňovať veľkosť miestnej komunity a jej zameranie. Je však pochopiteľné, že knižnica nemôže poskytovať komplexný rozsah činností komunitného centra. Preto je veľmi dôležitá spolupráca s ďalšími inštitúciami v obci, resp. v mieste pôsobenia knižnice. Napríklad činnosti pre deti a mládež by sa mali realizovať v spolupráci so školami a s kultúrnymi či osvetovými strediskami.

Každá komunitná knižnica potrebuje dostatok finančných prostriedkov, ktoré prispievajú k zvýšeniu úrovne poskytovaných služieb. Finančné dotácie zo strany zriaďovateľa by mali byť doplnené o dotácie z Fondu na podporu umenia a rôznych nadácií, zo súkromných príspevkov či 2 % z daní a pod.

Činnosť pracovníkov komunitnej knižnice je veľmi náročná na čas, trpezlivosť, tvorivosť a kreativitu, no nie vždy sa ich úsilie stretáva s pochopením zo strany používateľov, čo môže mať za následok frustráciu a syndróm vyhorenia.

Knižnice by sa mali snažiť upraviť priestory pre používateľov tak, aby boli príťažlivé a umožňovali nielen pokojné, nerušené čítanie, ale aj stretávanie ľudí z komunity. Nové štandardy by mali k naplneniu týchto úloh súčasných knižníc prispieť a pomôcť im zmeniť sa na nové a moderné komunitné inštitúcie, do ktorých sa budú používatelia radi vracieť.

Úplné znenie Metodického usmernenia Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. MK – 4315/202-110/11107 z 21. júla 2020 na určenie štandardov pre verejné knižnice sa nachádza na stránke <http://www.culture.gov.sk/vdoc/243/metodicke-pokyny-v-oblasti-kniznicneho-systemu-151.html>.